

1. Uvedení: Enigma loci vs. genius loci

Urbanismus - městské plánování: pojem znamená především vědomé plánování města; jednak jeho celkový vzhled, rozložení funkcí (např. chrámový okrsek, farní kostel a náměstí, správní centrum, oblast vrchnostenského-panského stavitelství, apod.), jednak úpravu městského interiéru (propojení vnitřních částí, prostor pro shromažďování, apod.).

Města v „předurbanizační“ době byla zakládána:

a) v souladu přírodními podmínkami (kopce a údolí, poloha u řeky, na křižovatce cest, při významném brodu, přinejmenším významném nalezišti surovin). Příklad: starověké město Chattušaš = hlavní město říše Hethitů, v rozlehlém přírodním areálu – kopce tvoří přírodní opevnění – město je souborem od sebe oddělených funkčních částí (královský palác, menší tvrze, sakrální okrsky, okrsky řemeslníků).

b) jako nově zakládaná kolonizační města (na půdorysu čtverce s šachovnicovým půdorysem ulic). Jedním z prvních měst nově vybudovaných na tomto půdorysu byl řecký Milétos, který byl zcela zničen a vyplněn Peršany a poté od roku 479 př.Kr. zcela nově založen (projektantem byl Hippodamos z Milétu). Později byl šachovnicový půdorys používán jako jednodušší schéma nově zakládaných měst – až do raného novověku.

Urbanismus můžeme zkoumat z pozice dějin umění (dějin architektury), z pozice tvůrčího oboru architektury obecně, z pozice sociologie. Důležité pojmy pro pochopení urbanistické struktury najdeme v moderních publikacích:

Kevin Lynch, The Image of the City – Obraz města. Praha 2004.

Lynchova kniha vyšla v originále již roku 1960. V ní stanovuje základní prvky, pomocí nichž můžeme popsat a porozumět struktuře města: **cesta, hranice, uzel, oblast, významný prvek.**

Christian Norbert-Schulz, Genius loci. K fenomenologii architektury. Praha 1994.

Kniha norského architekta vyšla roku 1981. Vychází z pojetí existencialistické filozofie a rozlišuje přírodní strukturu místa (**prostor, charakter**) a duch místa (propojení přírodních daností s postupně stavěnými domy a místy). V charakteristice města rozeznává pojmy: **cesta - směřování, ohnisko, oblast.**

Genius loci (duch místa) – přírodní charakter prostředí, jemuž odpovídá historická i nová výstavba. Příklad: Řím na sedmi pahorcích.

Enigma loci (hádanka místa) – pozdější výstavba ulic a domů, paláců, kostelů respektuje tradici dříve postavených objektů. Příklad: Kroměříž (město se dvěma náměstími).

2. Počátky vědomého a vnímaného urbanismu v raném novověku (perspektiva a Vitruviánský emblém – „prospetto“ a „aspetto“).

Perspectiva artificialis (perspektiva geometrická, lineární) - Využití nové renesanční perspektivy bylo jedním z nejdůležitějších předpokladů pro zrod novověkého urbanismu. S „geometrickou“ perspektivou experimentovali ve Florencii v první polovině 15. století zejména *Filippo Brunellesco*, jenž ji objevil, poté *Leon Battista Alberti* a nakonec *Piero della Francesca*, kteří ji zpopularizovali ve svých textech. Pro své tvůrce byla lineární perspektiva spolu obecně s geometrií božskými průvodkyněmi k pochopení a racionálnímu utřídění světa. Zpočátku byla perspektiva používána zvláště v malířství, kresbě a teprve ve 2. polovině 15. století také v architektuře a urbanismu. Byla významným prvkem, jenž se uplatnil ve vztahu mezi subjektivním vědomím jednotlivce a jemu představovaným, přirozeným „světem“. Vytvářela „**prospetto**“ – průhled člověka od pozorovacího bodu k ohnisku. Typickým příkladem nového vztahu byly nové medicéjské vily v Toskánsku. Ty byly budovány v okolních kopcích kolem města Florencie. Byly stavěny tak, že měly perspektivní výhled směrem do nížiny, v níž se rozkládá město Florencie. Ústřední perspektivní bod byl přitom vyznačený nově vystavěnou dómskou kopulí. Obdobně o vilách jako ohniscích nebo zdrojích perspektivního pohledu uvažoval Leon Battista Alberti v polovině 15. století v jednom z prvních teoretických spisů o architektuře (*De re aedificatoria*):

„Myslím, že vilový dvorec má být v té části území, která je v nejlepším spojení s majitelovými stavbami městskými. Vilový dvorec nebude tedy příliš vzdálen od města... a měl by zaujímat místo nejdůstojnější. Takové místo bude zdaleka viditelné, a z něho bude zase vidět město, moře a rozlehlou rovinu, známé vrcholky kopců a hor a rozkošné zahrady, přičemž před očima se budou rozkládat lákavé rybolovy a honitby.

V takových souvislostech byla perspektiva využívána při vyznačování statického pohledu z určitého místa vily (zejména portiku či hlavního portálu) buď směrem k městu, případně k horským vrcholům, anebo k blízké zahradě. Původní vily byly zřetelně stavěny především při využití podobných dálkových pohledů - prospektů.

Vitruviánská figura (srov. její rekonstrukce u Albertiho a Leonarda da Vinci) představuje druhý způsob raně novověkého pohledu – „**aspetto**“ (aspekt, jasné zření struktury, v níž je kolem základního ohniska kolem dokola centralizován prostor (Leonardův plán na urbanistickou úpravu Milána ve tvaru kruhu).

3. Sensualizace krajiny a místa

(a) palazzo a villa - jejich scénická integrace v krajině Toskánska

(b) racionalizace přírody a zahrady ve městě (Římská villa)

(c) enigma loci na venkově (Palladio v Benátsku-Venetu).

Boccacciovo líčení malé, uzavřené společnosti z města, která hledá útočiště ve vile na venkově, představuje určitý symptomatický rys ve společenském životě v Toskánsku. Pobyt v předměstské vile ztělesňoval sice radosti venkovského života, ale tento život se odehrával v rámci městských činností a běžných životních způsobů jako jejich určité rozšíření. Podobně stavební typ předměstské vily byl ve své modelové podobě založen na ideji městského paláce, pro níž je rovněž „městským způsobem“ aranžována okolní příroda. Z této blízkosti města a přírodního okolí vyrůstá villegiatura.

Villegiatura - Tento pojem znamená kulturní ideál venkovského života v Toskánsku, vytvořený v průběhu 14. a 15. století. O takovém ideálu hovořil např. roku 1462 Cosimo de Medici, když napsal filozofu Marsilio Ficinovi: „*Včera jsem přišel do své vily v Careggi ne proto, abych kultivoval svou zemi, ale abych kultivoval svou duši*“. Ostatně právě v této vile se scházela humanistická *Accademia platonica*. Cosimo de Medici se v takřka středověké tvrzi oddával četbě a studiu a při procházkách v malé zahradě hledal kontemplaci a arkadický klid. V italském prostředí ovšem prošlo téma vily proměnou v čase, ale také v geografickém kontextu. S každou z geografických oblastí je přitom spojena poněkud odlišná podoba zahrady, budované v její blízkosti:

a) *Toskánsko* – vila se zahradou je zapojená do toskánské krajiny, je budována v blízkosti Florencie a rozšiřuje tak městský urbanismus do přírodního okolí. Zjevnou novinkou zde je ta skutečnost, že jednotlivé stavební prvky v těchto celcích jsou umíst'ovány do vzájemného prostorového vztahu (ve středověku byly k sobě stavby přidávány naopak zejména agregátově, případně symbolicky). Stavby a přilehlé zahrady spolu s dalším architektonickým vybavením (loggia, arkáda, portikus) byly přitom navzájem spojovány architektonickými a perspektivními prostředky (série, sekvence, navazování na sebe, apod.) do zcela nového celku. Medicejské vily v Toskánsku kolem Florencie: *Cosimo il Vecchio Medici* (1389-1464) vystavěl vily v Careggi, v Cafaggiolu, v Trebbiu. Jeho nástupce, *Lorenzo il Magnifico* (1449-1492) proslul jednou z nejkrásnějších renesančních vil vůbec v místě, nazývaném Poggio a Cajano. Jeden z jeho politických protivníků, *Giovanni di Pierfrancesco Medici* (1467-1498)

naopak zahájil budování vily v Castellu (ta byla později v 16. století přestavěna). Další medicejské vily byly upravovány a budovány v průběhu 16. století v době medicejských velkovévodů: Villa „La Petraia“, Villa l' Ambrogiana in Montelupo Fiorentino, zahrada „Boboli“ ve Florencii, po 1550 (Florentská zahrada se stala jednou z nejobdivovanějších zahrad kolem roku 1600. Její ohlas nalezneme např. v původní podobě zahrady Lucemburského paláce v Paříži i ve starší podobě zahrady zámku Lednice na Moravě).

b) *Řím* – vila zde znamená přírodní park ve městě; v něm je umístěno kasino, palazzo (je tedy určitým protipólem toskánské vily). Na přelomu 16. a 17. století se utváří klasická římská vila. Nejdůležitější příklady tohoto typu letních obydlí uprostřed rozlehlé zahrady jsou přirozeně v samotném Římě, napůvodních starořímských pahorcích: Villa Medici, po (Bartolomeo Ammanati), Villa Borghese (Flaminio Ponzio, Giovanni Vasanzio), *Orti Farnesiani, Villa Mattei, Villa Doria-Pamphili*.

c) *Veneto* – vila je především centrem zemědělského podniku, má své hospodářské zázemí a vedle toho slouží i k občasnému pobytu majitele. Andrea di Pietro della Gondola (1508-1580), autor řady významných vil. Roku 1554 byl Palladio v Římě a pracoval zde na kresbách k dílu Daniela Barbaro. Jedním z děl, které ho tehdy nejvíce upoutalo, byly zříceniny a vykopávky Herkulova chrámu v Tivoli. Palladio zde objevil vztah mezi hlavní stavbou a portikovými křídly. To vedlo k jeho klasickému řešení villy, i když každá z jeho klasických realizací se funkčně i typologicky od sebe odlišuje, ale vždy je propojována do prostorových vztahů s přírodou: Villa Badoer, Fratta Polesine, 1556, Villa Barbaro v Maseru, po 1556, Villa Emo ve Fanzolo, (u Castelfranca, 1561-1565), Villa Foscari (Malcontenta, po 1560), Villa Rotonda – Villa Almerico – Villa Capra (před 1580, dokončena podle projektu *Vincenza Scamozziho*).

4. Bernardo Rosselino, Biaggio Rossetti: první evropští urbanisté

Rosselinův a Rossettiho urbanismus jsou vysvětlitelné z inspirace **Leonem Battistou Albertim** (1404-1472). Alberti propagoval perspektivu a je autorem nové definice architekta: „... za architekta prohlásím toho, kdo ve své mysli dokáže vymyslet obdivuhodné stavby a poté je technicky provede“. Architekt je pro něj jak vzdělaný objednavatel, tak rádce významných vládců. Pro Albertiho je architektura nikoli řemeslo, ale sociálně odpovědná a duševně tvořivá činnost. Proto nese architekt odpovědnost i za ideální konstrukci města, zlepšování jeho vnitřní struktury a zdravotních podmínek.

Pro papeže **Mikuláše V.** (1447-1453) plánoval Alberti nový ambiciózní projekt, jak vrátit Římu jeho bývalou slávu. Uvažoval o obnově ulic, veřejných budov a náměstí, o nové úpravě Vatikánu a vatikánského Borgia, apod. Jeho myšlenky mnohdy zůstaly pouze neuskutečněnými idejemi, jiné byly posléze pomalu realizovány v pozdějších letech. Albertiho spolupracovníky a následovníky byli tři architekti:

a) Bernardo Rossellino (1409 – 1464), tvůrce urbanistického projektu ideálního střed města Pienza pro papeže Pia II. (Aenea Silvia Piccolominiho): perspektivně plánované náměstí (*Piazza Pio II*), *Palazzo Publico*, 1459-1462 (radnice), *Palazzo Piccolomini* s visutými zahradami 1460-1463, *dóm* v „německém stylu“ (sice renesanční, ale prostorově odvozený od záalpských gotických chrámů parléřovského období 1460-1463. První pokus o zavedení ideálního města do struktury středověkého města.

b) Biaggio Rossetti (kol. 1447-1516), architekt ve Ferraře. Svými projekty na rozšíření města Ferrary od 1467 bývá označován za prvního evropského (světového) urbanistu: rozšíření vévodského města s centrem vévodského paláce - jeden z prvních urbanistických projektů na rozšíření města na geometrickém obrazci (kruh s polygonálními zdmi), který nebyl pouze ideálním projektem, ale byl postupně skutečně realizován.

c) Antonio di Pietro Averlino - „Filarete“ (kol. 1400- kol. 1469), pracoval v Miláně pro vévodu Francesco Sforzu. Pro něj napsal v rukopisu teoretický traktát: *Trattato di architettura* (z let 1451-1464 italsky, z podnětu Matyáše Korvína byl traktát přeložen také do latiny). Averlinův originál není zachován, ale práce je dnes známá z několika skupin dobových rukopisných opisů s bohatými iluminacemi: ty vznikly pro Francesco Sforzu; pro Piero de' Medici; a pro Matyáše Korvína. V traktátu je popisována výstavba ideálního města na půdorysu kruhu a osmiúhelníkové hvězdy, Sforzinda (tj. vlastně pojmenování pro Milán) s typologií rozličných staveb vrchnostenských a veřejných budov uvnitř hradeb.

5. Pozdní manýrismus a realizace měst na geometrickém půdorysu

K proměně práce s perspektivou v architektuře došlo až po polovině 16. století, když se začaly používat novější a modernější přístroje k terénnímu zaměřování. Kolem roku 1600 se na častější pochybnosti o možnostech statické lineární perspektivy objevují současně dvě možné odpovědi.

a) Především byl zveřejněn učebnicový traktát architekta Jacopa Barozziho da Vignoly, v němž jsou vyloženy dva způsoby utváření lineární perspektivy.

b) Návštěvník města, případně architektonické zahrady již v této době ve své zahradě nemeditoval, ale „objevoval“ nové a pozoruhodné. Severoitalský Palladiův následovník, architekt **Vincenzo Scamozzi** (1552-1616) jen o málo později totiž dodává, že nejen příroda, ale také architektura dokáže v člověku jako na divadle vyvolávat duševní představy, může se stát jedním z prostředků „*umění paměti*“ a být tak pomocníkem při meditaci nad lidským osudem ve světě (Idea dell'architettura universale, 1615). Scamozzi se spolupodílel na vzniku několika měst:

Sabbionetta (poblíž Mantovy), od 1574 – pro markýze Vespasiana Gonzagu jako jeho rezidenční město, projekt Girolamo Cataneo, Scamozzi vyprojektoval divadlo. První autonomní založení renesančního města na nepravidelném šestiúhelníku, s šachovnicovým půdorysem a řadou pozoruhodných budov (snaha vyrovnat se dvoru Rudolfa II. v Praze).

benátská pevnost a město **Palmanova**, 1593 (centrální městský půdorys s šachovnicovou sítí). Tento typ pevnostního města se udržel i nadále a byl používán stále o sto let později zejména ve francouzském inženýrském prostředí (např. pevnost Neuf-Brisach za vlády Ludvíka XIV).

Salzburg, dómské náměstí a projekt arcibiskupské katedrály 1603-1611 – původní Scamozziho originální projekt pro arcibiskupa Wolfa Dietricha von Reitenau, urbanistické řešení centra Salzburgu (s pravouhlými náměstími kolem dómu); v půdorysu spojení podélného chrámu s centrálou (ochoz). Posléze byla stavba realizována podle jednodušších a nově zpracovaných projektů (Santino Solari, 1612-1614) a rovněž urbanismus městského interiéru je dodnes pouze naznačen uličními čarami.

6. Koncepce urbanismu v renesanci a v baroku

Při srovnání renesančního a barokního urbanismu můžeme zjistit určitou návaznost (ideální geometrická kompozice), ale také větší odlišnosti (v baroku je konstruována ústřední osa směrem k nekonečnu na obzoru).

Představa renesančního prostoru: uzavřený, perspektivou vymezený (buď „průhled“ - prospetto“, anebo centrální impudorys města na kruhu nebo oktogonu).

Představa barokního prostoru: otevřený do nekonečna (cesta, směřování, ohnisko).

a) *Úprava městského interiéru:* v renesanci - regulace pomocí významných míst, především náměstí, jež jsou chápána jako revitalizovaná antická fora obklopená důležitými stavbami: v renesanci – Řím, náměstí **Campidoglio** se Senátorským palácem, římskou radnicí a dalšími veřejnými budovami (Kapitol – Michelangelo Buonarroti), **Benátky** s budovami tzv. Procuratii a s Knihovnou sv. Marka při nábřeží (nám. sv. Marka – Jacopo Sansovino); v baroku slouží podobné principy k rozšiřování a zpřehlednění vnitřního prostoru – Řím, náměstí **S.Maria della Grazie** – perspektivně rozšířené (Pietra Berettini da Cortona), **Stockholm** (Nicodemus Tessin ml., 1654-1728) – úprava centra kolem nově budovaného královského paláce.

b) *Pevnost a citadela:* výstavba inženýrských a vojenských pevností je spojována zejména se jménem inženýra Ludvíka XIV., architekta Vaubana (ten zavedl pevnostní, bastionový obranný systém – bastiony, raveliny, koliště, apod. kolem měst). Nový způsob se záhy rozšiřoval po celé Evropě spolu s novověkou vojenskou technikou kolem roku 1700: **Mannheim**, pevnostní město falckého kurfiřta – v první polovině 17. století založeno jako pravidelné město s obrannou citadelou; roku 1689 bylo zcela zničeno francouzským vojskem, 1698 postaveno znovu, přičemž město i citadela byly propojeny do jednotného organismu). **Münster** ve Westfálsku – podobný typ. Rovněž nové opevnění **Brna** a jeho propojení se Špilberkem před polovinou 18. století můžeme dát do stejné souvislosti.

c) *Nově zakládaná rezidenční města:* vztah „zámku a podzámčí“: v 17. a 18. století město **Versailles** (plánované jako nové hlavní město Francie za Ludvíka XIV.); **Karlsruhe** (1715: markrabě Karl Wilhelm von Baden-Durlach, ing. Jakob Friedrich von Batzendorf), případně u nás ideální projekt pro **Slavkov u Brna** z roku 1731. Od rezidence se rozvíjí urbanismus nového města.

7. Klasický barokní urbanismus

Idea „druhého Říma“ za panování Sixta V. (Felice Peretti) – 1585-1590 - *Via Felice* (dnes Via Sistina), *S. Maria Maggiore* – nový střed Říma, „*barokní trojzubec*“ ulic od vstupu do města (Via del Corso, Via Babuino, Via Ripetta), idea zapojit do urbanistického systému starověké **obelisky**, umístěvané vždy do blízkosti významných poutních míst v Římě - architekt Domenico Fontana.

Paříž – hlavní město sjednocené Francie po náboženských válkách za Jindřicha IV. - *Pont Neuf* 1574-1604, velká *galerie* spojující Tuleries s Louvrem na břehu Seiny, **královská náměstí**: Place Dauphin, Place Royale (des Vosges), po 1605.

Myšlenka královských náměstí jako nových center, zpřehledňujících středověké město pokračovala ještě v 17. a 18. století:

za Ludvíka XIV.: Place des Victoires, 1685, Place Vendôme, 1699 – systém královských náměstí jako ohnisek v městském interiéru, architekt **Louis Le Vau (1612?–1670)** – *urbanistické řešení* ostrova sv. Ludvíka na Seině.

za Ludvíka XV.: Place de la Concorde, 1754 (původně Náměstí Ludvíka XV.).

Nová centra francouzských měst s královskými náměstími: architekt **Jacques Gabriel V.** (kol. 1666-1742): *Rennes*, po ničujícím požáru města roku 1720 došlo k přestavbě od roku 1725 - Place du Palais (náměstí Ludvíka XIV.), Place Neuve (náměstí Ludvíka XV. s radnicí a divadlem); *Bordeaux*, Place Royale, 1729.

architekt **Emmanuel Héré** (de Corny/ 1705-1763) na lotrinském dvoře: *Nancy – náměstí krále Stanislava /Ludvíka XV.*, 1752-1756. Pozoruhodný symbol zasvěcený nástupci vládnoucího vévody: Stanislav Leszczyński (bývalý polský král a tchán Ludvíka XV.) získal Lotrinsko dohodou poté, co na vládu v Lotrinsku rezignoval František Lotrinský (jako manžel budoucí císařovny Marie Terezie by totiž proti francouzské vůli rozšířil své panství až těsně k francouzským hranicím). Dohoda byla výhodná zejména pro francouzského krále, protože by Lotrinsko po smrti vévody Stanislava získal dědictvím. Vévoda Stanislav vybudoval velký urbanistický celek, jenž pozoruhodným způsobem zasvětil budoucímu vlastníkovi, tj. Ludvíku XV. (Dnes je to ovšem skutečně „náměstí vévody Stanislava“)

Londýn po požáru 1666: architekt Christopher Wren: několik plánů pro přestavbu, trojzubec ulic, chrám sv. Pavla, 1675, v centru, ohniskově nově postavených kostelů a náměstí.

8. Nová scénografie interiéru města

V průběhu 18. století se inspirace různorodými barokními formami projevuje v úpravách městských interiérů, které zdůrazňují teatrální nebo scénografický efekt městského interiéru (např. **Brno – kašna Parnas** – Johann Bernhard Fischer von Erlach před 1700). Tento typ vnitřních úprav je patrný zejména v Římě:

architekt **Filippo Raguzzini** - *náměstí S. Ignazio*, 1727-1728 („canterani“)

architekt **Alessandro Specchi** - *nábřeží a přístav Ripetta*, s perspektivně budovaným schodištěm. Specchi byl rovněž autorem proslulých římských slavnostních dekorací (např. každoročně stavěná „*china*“ před Palazzo Colonna, různých ohňostrojů, apod.)

Alessandro Specchi - Francesco di Sanctis *scalinata della Trinita dei Monti*, 1723-1725 (tzv. „španělské schody“) – spojují palác ambasády španělských Bourbonů na Španělském náměstí s francouzským kostelem Trinita dei Monti. První významnější projekt inicioval kardinál Mazarin (s jezdeckou sochou Ludvíka XIV.) a francouzský vyslanec dál na stavbu značnou sumu peněz. S přípravami na stavbu však začal teprve papež Klement XI. Byla vysvěcena v jubilejním roce 1725 za Benedikta XIII. (francouzský erb a nápisová deska k počtě Ludvíka XV.).

Důležité scénograficky pojaté stavby byly budovány zejména za papeže Klementa XII. z rodiny Corsini (1730-1740):

Alessandro Galilei – průčelí kostela *San Giovanni in Laterano*, 1733-1736 s velkým náměstím

Ferdinando Fuga - rozšíření papežského *Palazzo Quirinale*, 1731 ("manica lunga", konírny, aj.), *Palazzo della Consulta*, 1732 (naproti papežskému paláci, ukončuje celý urbanismus kopce Quirinálu)

Nicolo Salvi, „učení“ architekt, od roku 1717 členem proslulé humanistické Accademia del'Arcadia - *Fontana di Trevi*, 1732-1762. Salvi byl obdivovatelem Michelangelovým a začal zakreslovat jeho stavby (mimo jiné nově vyměřil kopuli sv. Petra v Římě). Inspirace Michelangelem je na fontáně patrná; rovněž ovšem Berniniho pojetí umělých a „tekoucích“ skal. Mezi lety 1735-1739 byl v Salviho domácí akademii brněnský architekt František Antonín Grimm a podílel se na kreslení projektů na fontánu.

9. Osvícenství: „sentimentální“ utopie v přírodě

Nový styl v urbanismu, styl rozumu a citu, který můžeme spojit s mentálními stereotypy pozdního osvícenství, se v poslední čtvrtině 18. století objevil ve výstavbě „*sentimentálních a pitoreskních zahrad*“.

V 60. letech 18. století se objevila ve Francii „angločínská“ zahradní móda; byla podporována zejména filozofy Diderotem a Rousseauem. Tak vznikly různé pitoreskní zahrady v blízkosti velkých rezidencí (Chantilly, Ermenonville, Monceau v Paříži, aj.). Tyto „sentimentální“ zahrady měly určitý obsah, měly evokovat určitou náladu svého majitele a ten vesměs jejich popis či básnická zpracování nechával rozšiřovat v okruhu podobně smýšlejících lidí. Zejména však „urbanisticky“ přetvářely a upravovaly přírodní krajinu v blízkosti měst:

Ermenonville, 1766-1776: Rousseauův obdivovatel, markýz René-Louis de Girardin vystavěl svou zahradu kolem jezera s ostrovem. Nad ním byl postaven Chrám moderní filozofie (podle vzoru Sibyllina chrámu v Tivoli). Nad vchodem do chrámu je nápis „*Rerum cognoscere causas*“, šest sloupů nese zasvěcení významným mužům. Uvnitř je napsáno, že tento ještě nedokončený filozofický chrám je zasvěcen Montaignovi, „...*Michaeli Montagne, qui omnia dixit lacrum esto*“. Na ostrůvku v jezeře byl projektován náhrobek Juliin (byl tam později pohřben J. J. Rousseau), součástí parku byl „brasserie“ s mlýnem a velkým sálem v interiéru.

Méréville: Nesmírně bohatý Jean Joseph, Marquis de Laborde (1724-1794) si nechal vybudovat svůj rozsáhlý park nejprve módním architektem Fr.-Josephem Bélangerem, od roku 1786 zde navrhoval Hubert Robert. V parku byla velká kaskáda, skalní grotty, nejrůznější můstky, chrám, mlýn, mlékárna apod. Vedle toho zde stál symbolický náhrobek kapitána Cooka, ale též Trajánův sloup, Kolumna rostrata (na počest Augusta Josefa de Laborde de Boutervilliers, který zahynul jako námořní poručík na pobřeží Kalifornie). Uprostřed přírodního jezírka byl vystavěn ostrov, nazvaný ostrov Natálie (podle majitelovy dcery) a naopak byla součástí parku ještě další, umělá vodní plocha Oáza Amonnova.

Způsob utváření přírodních zahrad, v nichž žije člověk v souladu s přírodou, byl využíván rovněž v utopických projektech tzv. „revolučních architektů“: Claude Nicolas Ledoux, Étienne Louis Boullée, Jean François Thérèse Chalgrin. Nejznámější je Ledouxova manufaktura na výrobu soli (+ projekt na ideální průmyslové město v přírodě *Chaux (mezi obcemi Arc a Sénans, 1774 (projekt města kolem 1800).*

10. Rozšiřování měst v první polovině 19. století

V průběhu 19. století začal rapidně vzrůstat počet obyvatel měst, zvětšovaly se nároky na hygienické vybavení měst, na stavbu nových činžovních domů. Kromě toho se objevovaly nové společenské funkce budov, sloužící veřejnosti (divadlo, společenský dům, městský park, hotel, obchody apod.). Nové vojenské techniky a způsob vedení válek zcela změnily potřebnost dosavadních opevnění a městských pevností. Při bourání hradeb se ukazovala potřeba nového promýšlení urbanistických zásahů. Města se více otevírala do svého okolí. V první polovině nalezneme asi tři základní způsoby urbanistických zásahů:

a) Budování spojovací ústřední třídy a komunikací spojených s obchodem:

Paříž Napoleona Bonaparta: po roce 1801 byla severně od Louvru budována luxusní **Rue de Rivoli** jako třída spojující Paříž od západu na východ. Na této nově vzniklé ose (která utváří dodnes hlavní urbanistickou osu Paříže) byly postaveny **triumfální oblouky** – Place d'Etoile, Place Caroussel. Uvnitř města byly stavěny kryté uličky s obchody – **passage**, po celé 19. století velmi oblíbený stavební a urbanistický typ.

Berlín: nová třída „unter den Linden“ s Braniborskou branou, která spojovala starý Berlín s přírodním parkem a novou zástavbou na předměstí. Rovněž v **Brně** této doby vzniká přímá třída na západním okraji vnitřního města (dnešní ulice Husova od obelisku z roku 1815)

b) Nahrazení hradeb zelenou promenádou:

typický příklad westfálský **Münster**; v **Brně** vznikla kolem roku 1820 promenádní alej paralelně s hradbami na východě, kolem koliště.

c) Paralelní postavení nového města na šachovnicovém půdorysu vedle starého města:

Starší příklady: na sklonku 18. století nově budovaný střed **Lisabonu** po ničivém zemětřesení (1755), nové město skotského **Edinburghu** (po 1780). Asi nejproslulejší příklady z první poloviny 19. století: **Mnichov** v době vlády krále Ludvíka I. Bavorského (1820-1850), **Athény** v době vlády prvního řeckého krále Otty (Bavorského), **Darmstadt** – hlavní město vévodství Hessen-Darmstadt. V našem prostředí se s podobným typem setkáváme ještě ve druhé polovině 19. století: **Znojmo**, **Opava**, apod.

11. „Ringstrasse“ a „boulevard“

V dějinách urbanismu jsou nejvýznamnějšími modernizačními zásahy komplexní úpravy měst, ke kterým došlo od počátku druhé poloviny 19. století.

a) Vídeň, projekt roku 1859: Ludwig von Förster

Základní urbanistickou myšlenkou, která byla schválena císařem a posléze od roku 1860-1861 i realizována, byla idea „okružní třídy – „Ringstrasse“ – která měla být vybudována na místě původních hradeb a volného koliště. Okružní třída byla tvořena širokým bulvárem, kolem něhož měly být postaveny významné veřejné a činžovní domy. S ohledem na předchozí revoluční události byly do systému okružní třídy zapojeny vojenské budovy: Alsterská kasárna na severozápadním okraji třídy a monumentální Arsenal na jižním předměstí poblíž Belvederu. Na okružní třídě byly posléze budovány velké stavby předními vídeňskými architekty:

Eduard van der Nüll a Augustin Siccard von Siccardsburg: Arsenal, Vídeňská opera

Theophil von Hansen: Burza, Parlament, budova Akademie výtvarných umění, budova Hudebního spolku, Heinrichshof (činžovní dům podnikatele Heinricha Drasche von Wartinberg)

Heinrich von Ferstel: Votivkirche (votivní kostel), Univerzita, Uměleckoprůmyslové muzeum

Friedrich von Schmidt: Radnice

Ve Vídni byla myšlenka „Ringstrasse“ zopakována na konci století při dalším rozšíření města: místo vnějšího pásu opevnění (Linien) byl vybudován tzv. **Gürtel (pás)** – vnější okruh opět spojující a oddělující předměstí od vnějších vídeňských obcí. Podle vídeňského vzoru byly zejména v habsburské monarchii vypracovávány regulační plány, jimiž byly zastavěny plochy po zbořených hradbách kolem městských center.

b) Paříž, George-Eugène Haussmann (1850-1871 prefekt departementu) + Napoleon III.

Od počátku 19. století byly proto opakovaně vyslovovány návrhy, jak vyčistit a ozdravit střed města (zejména ze strany utopických socialistů, Saint-Simonovců). Tyto návrhy však zůstaly pouze na papíře. Přestavbu zahájil teprve Louis Bonaparte, císař Napoleon III. V revolučním

roce 1848 byl zvolen prezidentem nové „druhé republiky“. Roku 1851 provedl státní převrat a prohlásil se císařem („druhé císařství“ 1852 – 1870). Takřka okamžitě zahájil velkorysou přestavbu Paříže: po boku mu stál hlavní realizátor celé přestavby pařížský prefekt (správněji „prefekt departmentu Seine“, jehož byla Paříž hlavní součástí) Georges-Eugène Haussmann (1809-1891). Oba společně vypracovali hlavní plány radikální a komplexní přestavby, která zahrnovala:

- prodloužení hlavní městské osy tvořené ulicí Rue de Rivoli a spojující náměstí Bastily na východě s náměstím Étoile na západě (původní myšlenka Napoleona I.);
- vyčištění středu Paříže a vybudování základního křížení (Boulevard Sébastopol);
- novým centrem se stala Opera a k ní směřující Avenue Napoleon (dnešní Avenue l'Opéra);
- vybudování systému „**boulevardů**“ (jež na sebe navazují: tzv. „Velké bulváry“ za Operou, „Bulvár St-Michel“, „Bulvár St-Germain“) a „**avenues**“ (jež směřují k určitému bodu) s typizovanými činžovními domy;
- vybudování sítě vodovodů a podzemních kolektorů (samočištění ulic, jež funguje dodnes);
- výstavba nových zahrad, hřbitovů a radnic jednotlivých městských částí.

Na těchto stavbách pracovali pod Haussmannovým vedením významní architekti-inženýři:

Ludovico Visconti: dostavba Louvru, 1851;

Charles Garnier, budova Opery, 1861-1875;

Victor Baltard (1805-1874): Beaubourg-pařížská tržnice (litina a sklo), 1852-1858

Adolphe Alphand: Bois de Boulogne (Buloňský lesík, 1854); Park Butes-Chaumont

Gabriel Davioud, inspektor uličních promenád (1823-1881), kašna St-Michel

c) Řím po roce 1870

O tom, kde bude hlavní město sjednocené Itálie se od počátku italského království (1861) diskutovalo; nejprve se jím stla Florencie, nakonec však padla volba na Řím. V tomto případě

byl nutný modernizační zásah do struktury starověkého a renesančně-barokního města. Ne vždy se tak stalo k dobru starobylého města, navíc výstavba probíhala již v monumentálních stylech pozdního historismu:

- nová zástavba na místě Vily Ludovisi roku 1879: Via Vittorio Veneto a činžovní domy a hotely kolem ní (Palazzo Margherita- velvyslanectví USA, 1890);

- nová uliční osa protínající střed města: Corso Vittore Emanuele II. od vatikánského mostu až ke Kapitolu – na to navazují směrem k severovýchodní Porta Pia dvě paralelní ulice: Via Venti Settembre a Via Nazionale (Palazzo delle Esposizioni, 1878- pro umělecké výstavy);

- nová náměstí: před Diokleciánovými thermami kruhové Piazza dell'Esedra, v blízkosti S. Maria Maggiore obdélné Piazza Vittorio Emanuele II (oba projekty architekt Gaetano Koch).

d) Chicago po požáru 1871 (model Paříže)

Požár zničil značnou část do té doby šachovnicově utvářeného města. Požár ukázal na zranitelnost dosavadních konstrukcí, zejména litiny. Do roku 1886 byla velká řada budov nově postavena (typický šestipodlažní dům s historizující fasádou. Nové centrum města multifunkční budova: **Auditorium Building**, 1887-1889 (hudební sál, kanceláře a hotel) – architekti Dankmar Adler – Louis Sullivan. Důležitým momentem pro vzrůst Chicaga bylo pořádání světové výstavy roku 1893 (nová čtvrť White City s domy s historizujícími, štukovými fasádami podle evropského vzoru). Kolem Chicaga vznikly tehdy nové zahradní čtvrti (např. Oak Park).

Hlavním architektem a urbanistou Chicaga se na sklonku 19. století stal **Daniel Hudson Burnham** (1846-1912), autor tzv. Plan of Chicago, v němž šachovnicový půdorys typicky severoamerického města propojil s pařížským systémem (boulevard a avenue) v secesně kresleném základním plánu. Podle něj se stavělo v první polovině 20. století – ve 2. polovině 20. století nově vznikl nový „downtown“, obvyklý v severoamerických městech a pařížský vzor byl nové výstavbě již schován. Chicagský plán se však stal základem pro další urbanistické zásahy: Baltimore, Washington, San Francisco; mimo USA Manila, Canberra.

12. Brno po 1860

Vídeňský i pařížský model byl určující i pro dvě urbanistické přestavby města Brna. Zde došlo ke zrušení pevnosti roku 1859 a následovalo postupné boření hradeb. Roku 1861 nechala městská rada vypracovat něco jako „studie proveditelnosti“ rozšíření města na zbořených hradbách: jednu projektoval **Ludwig von Förster** (jako samostatnou variantu vídeňského modelu), druhou městský inženýr *Johann Lorenz*.

Roku 1862 byla vypsána urbanistická soutěž, které se účastnili přední brněnští architekti: *Moritz Kellner (1824-1909)*, *Franz Neubauer (1824-1881)*, *Josef Arnold (1824-1887)*

Brněnský urbanismus byl posléze roku 1863 určen „definitivním“ regulačním plánem, který vypracoval **Franz Neubauer** se svými spolupracovníky. Na nově vytvořených třídách byly stavěny veřejné a činžovní domy podle projektů významných vídeňských architektů: Besední dům, Pražákův palác, Nemocnice u sv. Anny (Theophil von Hansen), Luteránský „červený“ kostel, palác Johanna Bergla (Heinrich von Ferstel), Zemský dům I. (Anton Hefft-Robert Raschka); tyto stavby byly doplněny brněnskými autory: Kellnerův nájemní dům (Moritz Kellner) a palác Albrechta Kaunitze (Josef Arnold).

Na brněnskou „okružní třídu“ navázala od 80. let 19. století *brněnská asanace*. Bylo rozhodnuto radikálně zmodernizovat město. Došlo k jeho takřka úplné přestavbě, při níž byla zbořena větší část staré struktury (kromě kostelů až 80% staré zástavby) a ta byla nahrazena novými činžovními domy v pozdně historizujícím stylu.

13. Dědictví 19. století: teorie zahradního města

Po polovině 19. století se v Anglii šířilo nové umělecko-řemeslné hnutí spojené s myšlenkami utopického socialismu. Jeho hlavním představitelem se stal *William Morris* (1834-1896), spisovatel, myslitel a majitel významných řemeslných dílen. Navazoval na myšlenky Johna Ruskina o významu řemeslné výroby (oproti průmyslové jednotvárnosti), vystupoval proti klasicistnímu historismu v architektuře a pro přirozenost při utváření ornamentů. Z prostředí umělecko-řemeslného hnutí a utopie přirozeného bydlení na venkově posléze vznikl rovněž zájem o architektonickou teorii zahradního města a zahradního domu (s novou vnitřní strukturou a novým, nehistorizujícím vybavením):

Ebenezer Howard (1850-1928) - roku 1898 vydal své dílo o zahradním městě, utopický projekt samostatných menších měst na venkově.

M. H. Baillie-Scott: House and Garden, 1906 (do češtiny přeložil a vydal Zdeněk Wirth, 1910) – podstatný význam pro ohlas zahradního domu v českém prostředí, srov. Dušan Jurkovič, Jan Kotěra, aj.

Hermann Muthesius (1861-1927): *Das Englische Haus* 1904-1905.

Roku 1907 vznikl německý Werkbund, později Svaz českého díla ad. Výstava Werkbundu ve Stuttgartu roku 1927 ukázala komplex bytové architektury v moderní transformaci původních utopických myšlenek (Weissenhof-Siedlung).

Zahradní město bylo od počátku chápáno jako satelitní sídlo velkého města ve volné krajině, koncentrické, soběstačné. Od této myšlenky vedla cesta spíše do blízkosti měst:

Suburbanizace: Oak Park (Chicago), Bedford Park (London, po 1877), Hamstead (1907).

Brno: Masarykova čtvrť (Úřednická čtvrť původně kolem ulice Údolní), Černá Pole (původně něco jako Řemeslnická čtvrť), vilová čtvrť Pisárky (Schreibwald – písařský les); 1905 nová města – Královo Pole, Husovice.

14. Nové úvahy o urbanismu kolem 1900

Kolem roku 1900 se objevily různorodé teoretické iniciativy, které kriticky reagovaly na urbanistická řešení druhé poloviny 19. století:

a) Camilo Sitte (1843-1903),

rakouský urbanista italského původu reagoval především na vídeňskou Ringstrasse a na velké urbanistické celky, spojované ústředními třídami. Ve svých úvahách se vracel k původnímu evropskému městu – k jeho náměstím, loubím, křivolakým uličkám. Jeho spis *Der Städte-Bau nach seinen künstlerischen Grundsätzen*, 1889 (Stavba měst podle uměleckých zásad) se stal důležitou učebnicí urbanistů, byť v sobě nesl jisté konzervativní principy. Sitte vytvořil velké množství regulačních plánů pro celou monarchii. Mimo jiné u nás:

1894 - Olomouc, Přívoz; 1897 - Moravská Ostrava; 1900 - Teplice; 1901 - Liberec, Brno (byl členem poroty na regulační plán, třetí místo získal jeho žák Josef Stübben s velmi zajímavým řešením decentralizace města); 1903 - Mariánské Hory.

b) Rozčlenění město do zón:

Prvním urbanistou, který uvažoval o rozčlenění moderního města do funkčních zón byl lyonský architekt **Tony Garnier**, autor projektu průmyslového města - *Une Cité industrielle*, 1904, 1917. Moderní město mělo být rozčleněno do blízkých, navzájem oddělených oblastí, spojených silnicemi (staré město, nové město, sféra průmyslu, sféra nemocnic a rekreace, sféra hydroinženýrských staveb a elektrárny). Roku 1920 zveřejnil jeho materiály Le Corbusier a sám se později hlásil k jeho odkazu ve svých urbanistických řešeních

c) Futuristický utopie:

Italský mladý architekt **Antonio Sant'Elia** napsal Futuristický manifest pro architekturu. V něm plédoval pro svůj projekt nového města budoucnosti – města moderní technologie, elektráren, dopravy letecké, železniční a automobilové: *Città Nuova*, 1914.

15. Utopie a realita funkcionalismu

Urbanistické teorie první poloviny 20. století jsou především spjaty především s osobností architekta Le Corbusiera a s mezinárodní organizací moderních architektů, CIAM:

a) Le Corbusier - vlastním jménem Charles-Édouard Jeanneret (1887– 1965). Do blízkosti jeho urbanistických řešení můžeme položit již jeho první experimenty s obytnými domy:

Dom-Ino, 1915: projekt typizovaných rodinných domků o dvou podlažích na pilotech (sestavovaných jako domino).

Vzorový dům - Maison Citrohan, 1920: dvoupodlažní dům s rovnou, obytnou střechou, propojení vnitřních prostorů (ovlivnění Loosovým „prostorovým půdorysem“).

Z tohoto vzorového domu se odvíjí Le Corbusierova stavební typologie 20. let 20. století, kdy architekt tento obytný celek propojuje do větších domů, případně vytváří různé variace:

Immeuble-villas, 1922: zasazení typu Citrohan do velkých, poschod'ových obytných celků;

Výstavní pavilon „*L'Esprit nouveau*“, 1925: pavilon měl podobu Citrohanu s vnitřní zahradou;

Sídliště Henri Frugès, Pessac, 1924-1926 (nedokončeno): průmyslník-filantrop začal budovat Sídliště pro své dělníky v typologii Citrohanů – později byly domy pozměněny a přestavěny;

Sídliště Weissenhof, Stuttgart, 1927: na výstavě představil Le Corbusier dvě své realizace – jednak dům Citrohan, jednak dům s jednopokojovými byty pro existenční minimum.

Od roku 1925 se Le Corbusier stále více zabýval urbanismem a do konce svého života se stal ztělesněním funkcionalismu a moderní architektury v urbanismu:

Soudobé město („*la Ville contemporaine*“, pro 3 mil. obyvatel), 1922: elitní město, využívají výhod obchodních a úředních budov, je sestavené z „immeuble-villas“ a „Citrohanů“. Projekt byl kritizován pro jistou přezíravost vůči nižším společenským vrstvám.

Plan Voisin de Paris, 1925: utopický, poněkud provokativní projekt na přestavbu jádra Paříže do podoby vysokých mrakodrapů, postavených uprostřed zelené plochy.

Roku 1930 byl Le Corbusier tázán sovětskými úřady, jak by mělo dojít k decentralizaci budov určených pro volný čas v rámci plánování měst. Na to reagoval Le Corbusier textem

„*Odpověď Moskvě*“ – z toho posléze vzešel projekt *zářícího města* („la Ville radieuse“, 1935). Le Corbusier obhajuje princip *zónování* jako princip moderního urbanismu.

Lineární město - Alžír, 1934: projekty začlenění města do okolní přírody ve tvaru lineární zástavby. Brzy poté se Le Corbusier o tutéž odlišnou koncepci výstavby města pokusil také u nás: Zlín, 1935 (neprovedeno): zónování je rozvinuto do linie kolem zlínského údolí.

Čandigarh (Paňdžáb), 1951-1955 – urbanistický projekt středu nového města: správní budovy hlavního města provincie - Justiční palác, Úřad vlády, Budova Parlamentu.

b) CIAM (Congrès International d'Architecture moderne)

Roku 1928 se sešlo na švýcarském záměčku v La Sarraz 24 architektů, především francouzských, švýcarských a německých a shodli se na vydání „Deklarace z La Sarraz“, manifestu moderní evropské architektury a o vzniku organizace architektů, usilující o standardizaci a racionalizaci stavební výroby. Jedněmi z hlavních iniciátorů byli architekt Le Corbusier a švýcarský historik a teoretik Sigfried Giedion (v době, kdy jeho otec pracoval na ambasádě v Praze, krátkou dobu Giedion studoval i v Brně). Organizace uskutečňovala pravidelná setkání v různých evropských městech, zaměřená na různé stavební problémy.

Funkcionalismus v plánování měst: „Athénská charta“ (1933, na lodi z Athén do Marseilles), Paříž (1937): organizace byla pod silným vlivem Le Corbusiera. V městském plánování byly určeny hlavní funkce města: bydlení – rekreace – práce – doprava – historické stavby; odtud požadavek urbanistického zónování.

Team X a konec CIAMu: Dubrovník (1956), Otterloo (1959): název skupiny mladých architektů je odvozen od toho, že její členové měli připravit X. kongres CIAMu. Byli mezi nimi angličtí brutalisté a holandský architekt Aldo van Eyck. Ten pronesl roku 1959 vstupní projev „Kruhy z Otterloo“, v němž plédoval pro rozmanitost moderní architektury, založené na různorodých potřebách a kulturních tradicích člověka. Další kongres se již nesešel. Důležitou roli v závěru hnutí hrál přitom norský architekt a historik *Christian Norberg-Schulz*, díky jehož existencialisticky zaměřeným úvahám (*Genius loci*) a zdůrazňováním principu „ars combinatoria“ jako moderního principu se mohl předválečný funkcionalismus proměnit v moderní hnutí druhé poloviny 20. století.

Městské zóny 30. let: Z architektonické diskuse v meziválečné době posléze došlo k ustavení základních zón, které by měl moderní urbanista respektovat:

satelitní města pro výuku - obchodní zóna - zóna dopravy - zóna hotelů a vyslanectví –
administrativa - obytná zóna - zóna zeleně – průmysl - nová obchodní a administrativní centra
- zelené pásy oddělující zóny, výškové stavby pro bydlení.

c) Modernistické projekty po válce

Evropská města byla Druhou světovou válkou silně poničena. Musela být velmi rychle rekonstruována. V této souvislosti bylo často využíváno především předválečných myšlenek moderních urbanistů. Tyto úvahy se týkaly především nové organizace měst, snahy rozšiřovat veřejný sektor uprostřed měst a stavět nová, suburbánní sídliště pro rapidně rostoucí počet městských obyvatel. Běžně bylo využíváno pravoúhlých rastrů ulic, města byla zastavována stavbami v jednoduchých kvádrových formách, např.:

Nizozemí: Rotterdam; Německo: Brémy, Kiel.

Projekty moderního urbanismu však zasahovaly mnohdy i do stávajících městských center. Jedním z utopických snů moderní doby byla úprava center, jejich rozšiřování na úkor historické zástavby. Na štěstí tyto projekty často nebyly realizovány, např.

London, The County Council (sdružení městských architektů), 1956: projekt na přestavbu náměstí Picadilly Circus. Problémem totiž byl geometrický schématismus, racionální úvaha, nerespektující historický vzrůst města. Právě tyto skutečnosti začali problematizovat ti mladí architekti, kteří se dostávali v poválečné době do rozporu s původními ideály modernismu a funkcionalismu a směřovali k „*novému brutalismu*“.

Asi nejslavnějším poválečným urbanistickým projektem se stala výstavba nového hlavního města Brazílie:

Lucio Costa (1902-1998) - Brasilia, nové hlavní město – urbanistická koncepce, 1957. Lucio Costa navrhl město v půdorysném tvaru nepravidelné kříže s prohnutou horizontálou (půdorys tak bývá interpretován rovněž jako letadlo, nebo létající drak). Na vrcholu kříže je hlavní Náměstí Tří mocí; za ním u břehu jezera mimo daný půdorys je umístěn prezidentský palác. Urbanismus je poněkud elitářský, neboť obytné čtvrti jsou odsunuty na druhou stranu jezera.

Oscar Niemayer (1907) – parlament (foyer a dvě výškové budovy), prezidentský palác, Nejvyšší soud, divadlo, katedrála, aj.

16. Hledání variantních řešení – satelitní sídliště

Důležitou urbanistickou úlohou se v poválečné době stala výstavba satelitních sídlišť:

Paříž, La Défense: roku 1960 byla zahájena výstavba nové čtvrtě na severozápadním okraji Paříže. Půdorysně měla sice organický tvar protáhlé kapky, na druhé straně však do ní měly být vkládány příčné kvádry obytných panelových domů. Výstavba La Défense byla v 80. letech 20. století pozměněna. Místo stroze geometrických obytných budov byly nově projektovány úřední a obchodní budovy rozmanitých tvarů a s použitím různých, velmi kvalitních materiálů (sklo, barevné obklady, apod.).

Brno-Lesná, Miroslav Dufek – Viktor Rudiš – František Zounek, 1961-1970: první velké předměstské sídliště v Brně bylo projektováno na základě inspirace finským sídlištěm v Tapiole – část městečka Espoo, součást Helsinek (žáci Aaltovi). Bylo stavěno uprostřed lesní zeleně, bylo vytvářeno různorodými typy obytných staveb a zahrnovalo další stavby základního vybavení (restaurace, školy, volné travnaté plochy i umělecká díla). Zdařilá realizace nebyla již nikdy v budoucnu opakována.

Dháka (Bangladěš), 1965-1974 – vládní budovy a okrsek nového hlavního města: Národní shromáždění, mešita. Autorem komplexu je jeden z nejinspirativnějších severoamerických architektů druhé poloviny 20. století - **Louis I/sadore/ Kahn (1901-1974)**. V jeho tvorbě nalezneme z brutalismu, ale zejména velmi individuální a symbolicky motivované řešení monumentalismu spojeného s neobvyklým řešením vnitřních prosvětlených prostorů – jeho architektura překonává utilitárnost funkcionalismu.

Nahrazení zón v USA: diskuse o městských zónách přinesla v USA tyto možnosti:

Koncentrický model: 20. léta - Earnest Burgess, Roderick D. McKentie, *The City*, 1925.

Sektorový model: 30. léta - Homer Hoyt

Multijádrový model: 1945 - Chauncy Harris, Edward Ullman.

Kritika funkcionalismu v městském plánování (USA):

Jane Jacobs (1916-2006), *Smrt a život velkých amerických měst*, 1961

Kevin Andrew Lynch (1918-1984), *Obraz města*, 1960 – vyžaduje ve městě identifikaci následujících prvků: *Cesta – Hranice – Oblast – Uzel (ohniskový bod, náměstí) - Významný prvek (identifikovatelný objekt, sloužící jako referenční bod)*.

17. Postmodernistická kritika v architektuře

V 60. letech 20. století se objevila v USA kritika moderní architektury za to, že ochuzuje městské a obecně architektonické prostředí, nevšímá si symbolického způsobu sdělování funkce (jak to bylo běžné v historické architektuře) a je nesrozumitelná veřejnosti:

Robert Venturi, Complexity an Contradiction in Architecture, 1966 (Složitost a protikladnost v architektuře);

Robert Venturi, Denise Scott-Brown, Steven Izenour, Learning from Las Vegas, 1972 (Poučení z Las Vegas);

Charles Jencks, Language of Post-Modern Architecture, 1977 (Jazyk postmoderní architektury) – roku 1991 vyšlo již 6. vydání;

Collin Rowe, Collage City, 1979 (Město jako koláž);

Z evropských urbanistických projektů lze jmenovat např.:

Leon Krier, Architektura – volba nebo osud? Praha 2001.

Ricardo Bfill (1939), katalánský architekt, proslulý zejména svými bloky domů s „klasicizujícími“ a „barokními“ fasádami: Les Echelles du Baroque, Paříž, 1985; Antigone – obytná čtvrť na barokním půdorysu, Montpellier, 1978-2000; Le Capitole, Montpellier, 1996.

Oswald M. Ungers (1926), německý architekt z Kolína n.R. zpočátku inklinoval k brutalismu, v 60. letech postupně směřoval k racionalismu a přátelil se s Aldo Rossim. Roku 1968 začal učit na Cornell University v New Yorku a zajímal se o urbanismus a typologii obytných domů: *Marburg an der Lahn, 1976.*

V 80. letech 20. století proslul Ungers svými projekty pro Frankfurt nad Mohanem, v nichž propracoval téma „dům v domu“. V této době byl rovněž hlavním architektem města Frankfurtu.

18. Velké projekty současných měst

Londýn, Docklands:

Roku 1981 byla založena společnost „The London Docklands Development Corporation“ s cílem znovu oživit areál bývalých říčních doků. Od té doby zde vzniklo množství moderních obytných domů a výškových staveb. Problémem je poměrně různorodá kvalita projektů: od příkladů spíše banální současné architektury až po stavby významných architektů (Norman Foster).

Paříž, „The Grand Travaux“, vzniklé v období prezidenta Mitteranda:

Parc de la Vilette (Bernard Tschumi), Grand Louvre (pyramida – I.M. Pei, 1988) , La Défense (Grande arche - Otto von Spreckelsen, 1983-1989), Opera-Bastilla (Carlos Otto, 1989), Institut du Monde Arabe (Jean Nouvelle, 1983-1987), Bibliothèque de France (Dominique Perrault, 1995).

Rem Koolhaas (1944), holandský architekt založil roku 1975 sdružení a úřad OMA, v němž chtěl podle svých slov prozkoumávat vztahy mezi architekturou a současnou kulturou. Koolhaas je znám především svými tezemi a teoretickými texty, např. *The Delirious New York*. V něm popsal „retroaktivní manifest“ Manhattenu. Kniha bývá řazena k nejlepším urbanistickým teoriím poslední doby.

London, Green Strategy Report, 1991:

Program londýnské radnice je zaměřen na rozvíjení sítě ve městě, která se netýká pouze plánování obytných bloků, ale dotýká se životního stylu všech obyvatel:

1. síť: pěší: série projektů spojující železniční stanice, obchody, školy, zahradní stezky – rekreační charakter
2. síť: cyklistická
3. síť: biologické koridory - slunce, voda, zeleň (i když málo živočichů)
4. síť: říční koridory – udržování starých, výstavba nových

19. Závěr: předpoklady moderního urbanismu

Struktura: vzájemné propojení jednotlivých částí města

Dostupnost: jednoduchý a bezpečný přístup k náměstím

Čitelnost: jednoduché nalezení cesty a orientace

Místa pro tvořivou činnost: místa podporující veřejnou aktivitu, galerie, výstavní prostory

Funkce a přiměřenost míst: podpora různorodosti funkcí

Odlišení charakteru a významu míst

Umožnění komplementárních aktivit blízkých míst

Řád celku a jednotlivost: odlišení významného místa

Kontinuita a změna v čase a místě (staré památky a nové stavby)

Místa pro občanskou společnost: památníky a zahrady, kde se jednotlivec cítí občanem města

Literatura:

Hannes Stekl (Hg.), Architektur und Gesellschaft. Salzburg 1980.

David H. Pinkney, Napoleon III and the Rebuilding of Paris. Princeton 1958.

M. H. Baillie Scott, Dům a zahrada. Praha 1910.

Frank Lloyd Wright, The Living City. New York 1958.

Robert Venturi – Denise Scott Brown – Steven Izenour, The Learning from Las Vegas /
Lernen von Las Vegas. Zur Ikonographie und Architektursymbolik der Geschäftsstadt.
1978/1979.

Rem Koolhaas, Delirious New York. A Retroactive Manifesto for Manhattan. Rotterdam
1994.

Michael Hesse, Stadtarchitektur. Fallbeispiele von der Antike bis zur Gegenwart. Köln 2003.

